

Patrunessoja, rouvia, naisia — ja kansanvaimoja

Säikeitä politiikan sukupuoli- ja luokkajärjestelmistä teollistuvalla Tampereella

AINO SAARINEN

ABSTRACT

Mistresses, gentlewomen, feminists, — and common wives. Political gender and class systems in Tampere during the period of industrialization

The article discusses the political agendas and arenas of gentlewomen in Tampere on the basis of three case studies, covering the time-span around 1850 to the late-19th century, when the struggle for universal suffrage started to gather momentum. The evolution of women's citizenship is followed in the context of a process of modernization where a paternal patriarchy transforms into a fraternal one. The first case focuses on one individual woman, the mistress of Finlayson — the chief figure in the 'kitchen policy' pursued in the city's textile mills, representing the first stage of industrialization that was starting in Finland. The association of upper-class gentlewomen in Tampere is linked in important respects with the second stage of development, which was largely inspired by increasing trade in the 1860s. Early feminists, then, enter a scene in the 1890s with the growth of a Fennomanian front which was making a strong presence in the fields of education and culture. In addition to the mistress, the gentlewomen, and the feminists, the stories also feature '»common wives», albeit in a silent role.

Mikä on politiikkaa, mikä poliittista?

Helga Maria Hernesin¹ mukaan naiset ovat usein tulleet politiikkaan keittiön kautta. Teesi viittaa yhteen olennaisimmista nais- ja sukupuolitutkimukselle esitetyistä metodologisista huomautuksista. Varsinkin Linda Christiansen-Ruffman² on painottanut, että naisten toimintaa on aina arvioitava mahdollisuusrakenteita vasten. On etsittävä yhtä hyvin naisten politiikalle asettuvia esteitä kuin sille tarjoutuvia tilaisuuksiakin. Esteet ja tilaisuudet taas on luontevaa kytkeä Beverly Thielen³ tunnistamiin valtastrategioihin, naisten ulossulkemiseen ja vähätteleeseen. Ne saavat tutkijan muistamaan, että miehetkin ovat sukupuoli ja pohtimaan heidän suhdettaan

naisten toimintaan — etsimään suostuttelua ja mukauttamista, tarkkailemaan ristiriitojen ja jännitteiden versoja.

Mutta 'keittiöpolitiikkaa'⁴ voi eritellä kahdelta kannalta toisessakin mielessä. Valtajärjestelmille sensitiivinen metodologia asettaa kyseenalaiseksi myös ydinkäsitteitä, valmiita rajauksia politiikalle. Kiinnostavalta tuntuu tällöin Anna Jonasdottirin⁵ tapa lähestyä politiikkaa kahdella analyyttisesti erilisille ja samalla toisiinsa kytkeytyvällä kysymyksellä: Mikä on poliittista? Mikä on politiikkaa?

Ensiksi mainittua kysymystä Jonasdottir luonnehtii politiikan sisältöaspektiksi. Poliitiikan tutkimuksen feministinen kritiikki ei ole kiistänyt aino-

¹ Hernes 1987, 11.

² Christiansen-Ruffman 1982.

³ Thiele 1986.

⁴ Keittiöpolitiikkaa käytetään tässä väljänä metaforana naisten politiikalle, joka on sidoksissa yksityisen alueen agendoihin ja areenoihin.

⁵ Jonasdottir 1987.

astaa poliittisella agendalla olevien kysymysten vastauksia vaan myös itse asialistan: Miten se kuvastaa noita valtastrategioita — mitkä ovat ongelmia, keille ja miten muotoiltuina? Miten ongelmat on priorisoitu, mitä vähätellään, mitä niistä puuttuu? Tärkeää on kuitenkin purkaa myös politiikan muotoaspektiä, miettii vielä areenojakin: Missä paikoissa, millä tavoilla ja millaisina hetkinä politiikka toimintana on naimisissa oleville ja naimattomille, eri säätyjen ja luokkien naisille ollut mahdollista? Kuinka areenat ajan myötä muuttuvat?

Artikkelissa selvitetään tamperelaisten säätyläisnaisten politiikan mahdollisuusrakenteita ja heidän agendojaan ja areenoitaan 1800-luvun puolivälin tienoilla vuosisadan vaihteeseen. Se on osa projektia, jossa tarkastellaan suomalaisten naisten äänioikeusmobilisaatiota Tampereen näkökulmasta.⁶ Carole Patemanin⁷ termein tuo modernisaatiokausi merkitsee sekä jatkuvuutta että katkosta, tendenssiä paternaalisen patriarkaatin muuntumiseksi fraternaaliseksi patriarkaatiksi. Käsitteet kertovat, että muutokset sukupuolijärjestelmässä punoutuvat herrussuhteiden muissa makrorakenteissa, sääty- ja luokkajärjestelmissä etenevään restrukturaatioon — mutta miten? Kuinka naisten poliittinen kansalaisuus punoutuu osaksi tamperelaiskudelmää, jossa sääty- ja luokka-asemien ohella oma merkityksensä oli myös kielellis-kulttuurisilla ja kansallisilla sidoksilla, monenlaatuilla uusilla aatteilla? Ja lopulta, mikä selitysvoima on 'paikallisuudella'⁸ aikana, jolloin kansakunta ja moderni valtio vasta hämmöttivät horisontissa?

Elämän ja politiikan moninaisuutta ja paikallishistoriallista omaleimaisuutta tavoitellaan kolmen kaupugin ja samalla naisten organisoitumisen kehitystä leikkaavan tapaustutkimuksen kautta. Keskipisteeksi asettuu aluksi yksittäinen nainen, Finlaysonin patruunassa — kaupungin »pumpulisydämeiksi» kutsutun tekstiilitehtaan piirissä harjoitetun keittiöpolitiikan päähenkilö. Hän ilmentää varhaisista, ulkomailta tuotua ja eurooppalaisperäistä teollistumisvaihetta. Rouvasväenyhdistys, ensimmäinen naisorganisaatio kytkeytyy 60-luvulla kaupalla

vauhdittuvaan, jo omaan valtioon ja kansakuntaan suuntautuvaan, suomalaissyntyiseen mutta ruotsalaishenkiseen muutokseen. 80-luvulla Tampereelle ilmaantuu koulu- ja kulttuurielämän rikastuessa suomenmielinen puolue ja sen ohessa varhaisfeminismiiä, 90-luvun taitteessa viimein naisyhdistys. Patruunessan, rouvasväen ja naisasian naisten ohella mukana tarinoissa ovat, joskin tässä toiminnan kohteina ja siksi hiljaisena osapuolena, myös »kansanvaimot». Heidänkin vuoronsa tulee, myöhemmin.

Tehdasperhetalous — patruunessan 'valtakunta'

Muodollisesti suomalaisilla naisilla ei ollut sanottavaa poliittista valtaa ennen vuoden 1906 eduskuntaudistusta. Tämä pätee myös Constance von Nottbeckiin, Finlaysonin patruunessaan — Tampereen, Suomen ja Pohjoismaiden suurimman tekstiilitehtaan rouvaan, jonka omaisuus vuoden 1889 perunkirjoituksessa arvioitiin (ilman tehtaita) kuudeksi miljoonaksi.⁹

Naisten vallan puute oli 1800-luvun loppupuolella oikeastaan entistä ilmeisempää. Vuosien 1868 ja 1877—78 valtiopäiväreformilla purettiin säätyetuo-oikeuksia, ja valtiokansalaisuus alkoi kaupunkien porvarissäädyssä avautua aikaisempaa laajemmalle miesjoukolle. Aatelissäädyssä säännökset pysyivät ennallaan. Nottbeckin vuonna 1855 aateloitujen suvun edustus kuului siten sen päämiehelle.

Veljeystendenssi sai sentään kuntatasolla joitakin säröjä. Vuoden 1873 asetuksella kaupunkien kunnallishallituksesta vaalikelpoisuus rajattiin miehiin. Äänioikeus suotiin myös naisille, jos he muutoin täyttivät kansalaisuuskriteerit, verotettavuuden ja itsehallinnan. Itsehallinnalla oli sekä luokka- että sukupuoliulottuvuus. Kuntakansalaisuus evättiin yksityisoikeudellisesti vajaavaltaisilta, siis naimisissa olevilta naisilta.¹⁰ Säännös vei myös patruunessan äänioikeuden. Mahdollisuusrakenteiden kaksinaisuus edellyttää kuitenkin, että toiminnan esteiden ohella katsotaan myös tilaisuuksia. 'Yksityiselä' aviollisella epäsymmetrialla oli kääntöpuoli, sillä edusmiehisyyssuhteet tarjosivat naisille monia vaikutusalueita ja -väyliä. Patruunessan areenat löytyvätkin muualta:

1800-luvun puolivälissä Tampere oli, osana Venäjän talouspolitiikkaa, kehittymässä Tammerkosken rantakylästä »Suomen Manchesteriksi», uudenaikaiseksi teollisuuskaupungiksi. Teollisuus

⁶ Projektista on ilmestynyt vuosilta 1882-1902 työläisnaisista ja työväen- ja raittiusliikkeistä kertova artikkeli *Aamuruskoo ja äänioikeutta*, Saarinen 1989. Jokseenkin valmiina on miesten organisaatioita käsittelevä *Veljeystendenssi ja kamppailut äänioikeudesta Tampereella vuoteen 1902*, Saarinen 1990. Tutkimus on myös mukana sateenvarjoprojekteissa *Naisten Tampere ja Hyvinvointivaltion sukupuolijärjestelmä*.

⁷ Pateman 1988a, 1—18.

⁸ Paikallisuudesta Bagguley ym. 1990. Englantilaiseen lokaliteettitutkimukseen huomioni kiinnitti *Tiina Tuominen*.

⁹ Hirsjärvi 1950; Rasila 1989.

¹⁰ Jutikkala 1972; Saarinen 1990.

rakentui ja sitä johdettiin pitkälle ulkomaisten yrittäjien ja työnjohtajien turvin. Pumpulitehtaalla skotlantilaista Finlaysonia seurasi saksalainen Uhde, häntä Pietarin saksalainen Nottbeck. Kaupungin seuraelämään 40-luvun Nottbeckin nuori patruunessa toi sukunsa, liivinmaalais-saksalaisen ylhäisaatelin, valtakunnan pääkaupungin ja keisarin läheispiirien hohtoa. Hohto jäi etäiseksi, sillä vertaisryhmää, aatelistoa kaupungissa oli tuskin nimeksi.

Suomalaisperäisten porvarisnaisten järjestöistä niin 60-luvun keski-ikäinen kuin 80-luvun vanhenevakin patruunessa pysytteli poissa. Ainoa poikkeus sääntöön tuli Krimin sodan aikana, jolloin hän kokosi säätyläisnaisia kotiinsa ompeluseuraan.¹¹ Monella tapaa myös suomea opetellut patruunessa sen sijaan oli läsnä köyhälistön ja etenkin tehtaansa työläisten elämässä. Tätä ei ole aihetta vähätellä, sillä Finlayson tarjosi 70-luvun taitteessa elannon kolmasosalle kaupunkilaisista. Constance von Nottbeckin kuollessa se työllisti kaksituhatta Tampereen viidestätuhanesta tehtaalaisesta.¹²

Itse asiassa Tampereelle kehittyi näinä vuosikymmeninä erikoislaatuinen elämänmuoto, sääty-yhteiskunnan paternaalisuuden ja modernin teollisuuden yhdistelmä. Siirtymävaihetta kuvastaa parhaiten juuri Finlaysonin 'tehdasperhetalous', jossa vanhat sidokset ja orastavat vapaudet tiukimmin punoutuivat toisiinsa. Se oli myös aikaan, paikkaan, säätyyn ja luokka-asemaan sidottujen mahdollisuusrakenteiden patruunessalle osoittama 'valtakunta'. Sitä laajensi työmarkkinoiden horisontaalinen segregatio. Tekstiiliteollisuus käytti Tampereellaikin yleismaailmallisen tavan mukaisesti mieluiten naimatonta naistyövoimaa. Constance von Nottbeckin aikana finlaysonilaisten huikea enemmistö — neljä viidesosaa — oli naisia ja lasia.¹³

Keittiöpolitiikkaa ja kontrollia

Patruunessan agenda rakentui paternalistisen sääty-yhteiskunnan velvoitteiden mukaisesti: etuoikeutettujen ja hyväosaisten oli pidettävä huolta huonoesaisista. Aamupäivisin patruunessa — kuten hän halusi itseään kutsuttavan — jakoi avunpyytäjille ruokaa, vaatteita ja rahaa. Velvoitteita toteutettiin myös lahjoituksilla yleishyödyllisiin tarkoituksiin,

hätätapauksiin tai jouluksi.¹⁴ Toisaalta huolenpito kohdistui luokkasuhteiden asteittaisesta nykyaikaistumisesta huolimatta valikoidusti omaan väkeen.¹⁵ Heiltä odotettiin vastineeksi uskollisuutta ja kiitollisuutta, jopa kiintymystä.

Siteitä lujittaakseen patruunessa järjesti patruunin rinnalla väelleen kesä- ja joulujuhlia. 70-luvun alussa perustettu tehtaan työläisten soittoakunna ja lauluseura taas muistivat rakastettua isäntää konsertilla aina Wilhelmin päivänä.¹⁶ Juhlat olivat yksittäisiä, mutta tärkeitä tapahtumia. Ne olivat osa ideologista, ylhäältä ohjautuvaa yhteiskunnallistamista¹⁷, jossa riippuvuussuhdetta uusnettiin mentaalisesti. Samalla patruunessa kanto osavastuuta tehtaan erilaisista sosiaalisista, kulttuurisista ja terveydellisistä laitoksista. Finlayson oli tunnetusti *en stat i staden*. Sen piirissä saattoi elää sananmukaisesti kehdestä hautaan — tämän takasivat lastenkoti, työssä käyvien tyttöjen ja poikien asuyliet, koulu, sairaala, ruokala, »Uudeksi Kyöpeliiksi» kutsuttu vanhainkoti, kauppa, pankki, kirkko, lukusali sekä lopulta vuokratasarit, joissa asuttiin sukupolvea toiseen.¹⁸

Laitosten kautta Constance von Nottbeck saattoi juhlia pysyvämmiin osoittaa armeliaisuuttaan. Kainiiksi teoksi kirjautui lehdissä esimerkiksi se, että hän suoritti tehtaalaispoikien asuylimaksuja. Ohessa oli piiloagenda. Näin tarjoutui tilaisuus kontrolloida elmäntapaa ja moralia. Lastenkodin ja asuylien lapsia kuritettiin omistajien nimissä, vaikka vitsaa heiluttivatkin palkatut hoitajat.¹⁹ Palkollissäännön aikoinaan siunaama, isäntävallanomainen valvonta kohdistui myös vanhempaan väkeen.

Häälahjaksi finlaysonilainen sai herrnhutilaisesti kasvatetulta patruunessalta raamatun. Valvonta ei päättynyt yksityiselämään. Tarkkailun kohteena oli myös toiminta kansalaisyhteiskunnan iduissa. Vielä 70-luvulla Contance von Nottbeck puuttui tehtaalaistytöjen lauluharrastukseen, jossa sukupuolimoraali kuului olevan vaarassa. Kansakuntaa rakentava työläis-fennomaaninen liike hävisi: tytöt erosivat ja yhteiskuoro lakkasi vuosiksi. Toisaalta vaikutuskanava saattoi toimia toisinkin — ehkä patruunessa

¹⁴ Hirsjärvi 1950. Hyväntekeväisyydestä ks. Ramsay 1989, 77–90. Tampereen osalta tästä saa hyvän kuvan paikallislehdistä.

¹⁵ Vielä 1850-luvulla Finlaysoninkin työläiset olivat vuosipalveluksessa, ks. Kanerva 1946, 38–44.

¹⁶ Kanerva 1972, 257–261; Haapala 1986, 69–74.

¹⁷ Ideologisesta ja kulttuurisesta yhteiskunnallistumisesta W.F. Haug 1983.

¹⁸ Lindfors 1938, 294–324; Haapala 1986, 69–74.

¹⁹ Kanerva 1946, 152–162.

¹¹ Hirsjärvi (1950) kertoo patruunessan kuuluneen muodollisesti rouvasväenyhdistykseen. Jäsenluetteloissa häntä ei näy, ks. Tampereen Rouvasväenyhdistys (TRY), Anteckningar 1866–1898.

¹² Rasila 1989; Haapala 1986, liitetaulukko 1.

¹³ Haapala 1986, liitetaulukko 5; Kanerva 1946, 48.

saan oli vedottu, kun tyttöjä ahdistellut työnjohtaja sai hänen tahdostaan lähteä? Vanhemmissa tehtaalaisnaisissa patruunassa rohkaisi uskonnollista vakaumusta. Sen ohella hän tuki työläisnaisten lähetysompeleupiiriä myös taloudellisesti. Kaiken kaikkiaan Finlaysonin tehdasperhetaloudessa oli arvosaan työteliäs, siveellinen ja niin Jumalaan kuin isäntäväkeenkin alamaisesti luottava tehtaalainen.²⁰

Mutta missä Constance von Nottbeckiä ei näkynyt? Pääsääntöisesti ei tehtaassa, ei myöskään Pumpulitehtaan työntekijäin seurassa, joka oli perustettu tehtaan isännän suojeluksessa ja toimi tehtaan tiloissa. Se oli enemmän patruunin asia, varmasti siksi, että sosiaalis-kulttuurinen lukuyhtiö jatkoi ammattikuntalaitoksen perinteitä, naisten ulossulkemista. Säännöt muuttuivat vasta, kun naiset vaativat vuosina 1870-72 Tampereen Sanomissa nimimerkkien turvin pääsyä seuraan. Jäseniksi heitä otettiin, ei johtoon.²¹ Vertikaalisesta segregaatista tuli pysyvä rakennepiirre työläisorganisaatioihin.

Ensimmäinen erillisorganisaatio: rouvasväenyhdistys

Valtakunnallisesti katsoen ei »naisten kaupungiksi» mainittu Tampere kulkenut naisten organisoitumisessa ensimmäisten joukossa. Naisenemmistö, joka enimmillään nousi kuuteenkymmenen prosenttiin, perustui noihin työläistyttöihin.²² Virallinen organisoituminen taas alkoi yleensä säätyläisrouvista, ja heitä Tampereella oli suhteellisen vähän. 1880-luvulle tultaessa kaupungissa oli vain yksi varsinainen naisjärjestö, Tampereen Rouvasväenyhdistys vuodelta 1866. Vastaavia yhdistyksiä oli ennen 60-lukua jo parissakymmenessä muussa kaupungissa, vanhimmat 40-luvulta.²³

Miksi yhdistys syntyi näin myöhään? Rouvasväen vähäisyyden ohella myöhäisyys selittyy tehdasperhetalouksista. Tampereen kaltaisessa kaupungissa vähäväkiset kuuluivat pitkään tehtaiden holhoavan huolenpidon piiriin. Siitä huolimatta, että tuo teollis-paternaalin elämänmuoto jatkoi kehitystään vielä vuosisadan taitteeseen saakka, se ei tulevan ajan tarpeita täyttänyt. Niistä suoriutui paremmin rouvasväenyhdistys, jonka tehtäväksi asetettiin muiden kaltaistensa tapaan »poistaa työväenluokan keskuudessa vallitsevaa köyhyyttä ja

tietämättömyyttä». Toimintakohteena ei ollut enää yksi tehdassfääri vaan koko kaupunki, sen kansa ja työväestö. Täydellistä katkosta yhdistys ei patruunasan politiikkaan silti merkinnyt. Filantropia irtosi kyllä henkilöllisistä riippuvaisuussuhteista, mutta se muotoiltiin jatkuvasti ylhäältä käsin. Nyt sen oli vastattava kaupalla ja käsityöstä kehkeytyvällä (pien)teollisuudella monipuolistuvan teollis-kapitalistisen yhteisön vaateisiin. Myös tämä tavoite edellytti jakoa toimijoiden ja toiminnan kohteiden välillä.²⁴

Yhdistys olikin sosiaalisesti homogeeninen. Jäseniä yhdisti sekä säätyläisyys että sukupuoli, sillä siihen kelpasi vain *fruntimmer*. Käytännössä määrittäminen tarkoitti ennen muita naimisissa olevia tai leskiä. Neideillä oli avustajan tehtävä.

Säätyläisyys kietoutui edelleen kielijakoihin. Pientä ulkomaalaisryhmää lukuunottamatta se merkitsi 60-luvun Tampereella ruotsinkielisyyttä. Määrältään joukko oli erittäin suppea, sillä suomenkielisiä oli kaupungissa vaikkapa Helsinkiin verrattuna huomattavan paljon eli lähes 95 prosenttia. Yhdistyksen jäsenkunta jäikin aluksi pieneksi. Vuoteen 1880 tultaessa siihen oli liittynyt kaikkiaan 56 jäsentä. Tarkemmin katsottuna toisinaan »vallasnaisyhdistykseksi» kutsuttu järjestö viipaloi säätyläisistäkin vain osan. Sekä jäsenistö että erityisesti yhdistyksen johtokunnat ja puheenjohtajat koostuivat kaupungin uudesta, jo suomalaissyntyisestä taloudellisesta eliitistä. Etusijalla olivat suurkauppiaiden vaimot sekä heidän ohellaan erilaisten ideologisten ja hallinnollisten kontrolliviranomaisten — kirkon, armeijan, oikeus- ja poliisilaitoksen virkamiesten — puoliset.²⁵

Areenat sekä intiimejä että julkisia

Järjestöä edelsi 60-luvun alun ompeluseura.²⁶ Se rakentui yksityisen alueen sisään ja yhdisti työskentelyn ajallisesti ja toiminnallisesti suosittuun, hyödyllisenä ja hyväksyttynä pidettyyn ompeluharrastukseen. Kodeissa kokoontuminen — joukkoliikkeiden myöhemmin käyttämien järjestöalojen, teh-

²⁰ Säännöistä ks. Anteckningar.1866—1898; yhdistyksistä Stenius 1987, 168—169.

²¹ Jäsenluettelo, Anteckningar.1866—1898; aviosuhteista Silmäys.. 1916. Helsingin yhdistykseen kuului Ramsayn (1989, 91—99) mukaan myös suomalaishenkistä naisintelligentsiaa. Joitakin poikkeuksia sääntöön löytyy toki Tampereeltakin. Esimerkiksi yhden kauppaneuvoksetar-puheenjohtajan yhteydet suomalaisuusliikkeeseen selittyvät hänen äitinsä ja tämän suvun kautta, mikä tuo esiin naisverkostojen merkitystä, ks. Levas 1957.

²⁶ Silmäys.. 1916.

²⁰ Kanerva 1972, 257—261; Aamulehti 13. 12. 1884.

²¹ Kanerva 1972, 143—150.

²² Rasila 1984, 219—225.

²³ Stenius 1987, 165—167.

taiden lukusalien ja kansakoulujen tai varhaisfeministien lopulta valitseman kahvilan sijasta — suosi vertaisasemaa. Sitä voi pitää paradoksaalisesti ilmaisten intiimijulkisuutena, naisten mahdollisuus-rakenteita ilmentävänä vastineena miesten seuroille, jotka olivat nimenomaisesti irtaantuneet kodeista.

Yhdistys asettui osaksi sitä yksityisen ja yhteiskunnallisen rajalinjan muutosta, joka Tampereella kin kosketti sen keskeistä ankkurointiryhmää²⁷. Porvarillisen ydinperheen keskipisteenä olivat kotitalouden johto ja lastenkasvatus: kodin maailma oli nyt aikaisempaa suppeampi ja yhä selvemmin naisten sfääri. Dramaattisen, paikallisesti ominaisen kontrastin tälle domestikaatio- ja intimisatiotendenssille muodostivat työväen naisten elämänmuodot, vuokrakasarmien yhteiskeittiöt.²⁸

Yhdistystoiminta toi yhteen näitä yksityistymisen ja eristymisen satuttamia naisia. Mutta kotiuttamista mukailevien intiimien areenoiden ohella rouvasväenyhdistys oli kansalaisyhteiskunnan julkisuushakuisimpia järjestöjä. Hyväntekeväisyystaroituksessa järjestetyt juhlat, arpajaiset ja keräykset nostivat sen jatkuvasti yhteisön huomion keskipisteeksi. Varsinkin 80-luvun alusta lähtien ne antoivat entistä useammin aiheen painaa rouvien ja neitien nimiä paikallislehtien palstoille.²⁹

Julkisuus oli tärkeä mobilisaatiokeino toiminnassa, jossa vedottiin ulkopuolisiin lahjoittajiin. Ennen muuta nimelistat ilmentävät kuitenkin sitä, että hyväntekeväisyys oli muuttumassa organisoiduksi ja ohjelmalliseksi politiikaksi, jolla rakennettiin yksityistalouksista jo erillistä poliittis-ideologista sfääriä. Yhteisölle sanoma oli selvä. Etuoikeutettu luokka, kaupungin taloudellis-hallinnollinen eliitti huolehti uudessakin yhteiskunnassa velvoitteistaan.³⁰ Tämä vastuu oli varmasti myös Tampereella tiedostettu osaksi uuden, suomalaisen vaikeikaan välttämättä suomenkielisen kansakunnan ja valtion rakennusohjelmaa.

Naisjärjestön 'miesaktivistit'

Rouvasväenyhdistys kertoi kiistatta, että sukupuolesta — naiseudesta — oli tullut legitiimi organisointisperiaate. Hämmäntävää kuitenkin on, että ensimmäinen naisorganisaatio rakentui virallisesta

politiikasta tiukimmin etäällä pidettyjen eli naimisissa olevien naisten varaan. Ja miksi yhdistys, joka heti säännöissä määritettiin naisjärjestöksi, sai — kärjistäen — myös miesaktivisteja?

Virike toiminnan aloittamiseen saatiin papilta, siis köyhäinhoidosta institutionaalisesti vastanneen kirkon taholta. Jatkoakin seurasi. Yhdistyksen sihteerinä toimi aina vuoteen 1899 saakka mies, joka valittiin tehtävään johtokunnan ulkopuolelta. Enemmän aikaa eli vuodet 1876—1899 sihteeriyttä hoiti joskus myös yhdistyksen esimieheksi mainittu pormestari. Pöytäkirjojen puuttuessa on epäselvää, miten sihteeri varsinaiseen työskentelyyn osallistui. Ainakin hän kirjoitti toimintakertomukset ja raportoi vuosikokouksista ja muista tärkeimmistä tapahtumista lehdistöön. Rahastonhoitajat ja tilintarkastajat olivat samoin miehiä. Hekin olivat pormestarin tapaan johtavien aktivistien aviomiehiä ja 'ammattilaisia' eli kaupan ja teollisuuden näkyvimpiä edustajia.³¹

Selitystä pohdittaessa on syytä etsiä mahdollisuusrakenteissa olevia esteitä. Ruotsin vallan aikainen vuoden 1734 naimakaari kielsi naineita naisia esiintymästä julkisesti.

Lisäksi avioliittolainsäädäntö jätti heidät taloudellisesti vajaavaltaisiksi.³² On siis osin ymmärrettävää, että rouvien 60-luvun erillisyyhdistyksessä oli miehiä vastaamassa julkisuudesta ja taloudenhoidosta. Ehkä näin syntyi muutoksen välimuoto? Entinen ja tuleva, sovinnaisuus ja rajojen koettelu löysivät toisensa: pääsäännön — naineiden naisten yksityisyyden — rikkominen sovittui heidän julkisuuteen tulonsa ilmeisellä feminiinisyydellä.³³ Herrasmiesaktiivien lähempi tarkastelu antaa aiheen pohtia tukea muultakin kannalta.

Avustajat kuuluivat jo 60—70-luvuilla Tampereen poliittisiin valtahahmoin. Ensimmäisellä puolemuodostuksen kaudella, 80-luvun taitteessa he olivat rakentamassa pienilukuisen talous- ja hallintoeliittiin nojaavaa ruotsalaista rintamaa. Samat miehet johtivat 80-luvulta lähtien myös monia naisilta suljettuja orgaaneita, sekä kauppareuraa että svekomaanien puolue-elintä, ruotsalaista konversatsiooniklubia. Itsestään selvästi heitä löytyy kaupunginvaltuustosta ja sen rahatoimikamarista,

²⁷ Silmäys.. 1916; ks. myös alaviitta 21; Anteckningar. 1866—1898; Aamulehti 1882—1899, erit. 23. 5. 1885, 25. 5. 1886. 90-luvulla rouvat näyttävät tosiasiaa jo hoitaneen itse tilinsä.

³² Stenius 1987, 78. Esimerkiksi Saksassa naisten jäsenyys poliittisissa yhdistyksissä oli Greven-Aschoffin (1981, 27) mukaan vielä 1800-luvulla kielletty.

³³ Kategorioista 'Privatheit' ja 'Öffentlichkeit' osana sukupuolista herruutta ks. Greven-Aschoff 1981, 22—27.

²⁷ Käsite Siisiäiseltä 1986, 142.

²⁸ Saarinen 1985; Rasila 1984, 184—188.

²⁹ Keräyksiä ym. koskeva tiedosto on kerätty vuosien 1882—1902 Aamulehdestä.

³⁰ Tästä ks. Stenius 1987, 200—201; Ramsay 1989.

valtiopäiviä unohtamatta.³⁴

Mahdollisuusrakenteita ajatellen on selvää, että rouvajohtoisuus saattoi paternaalisessa maailmassa olla ainoa tehokas toimintatapa. Tampereellakin kaupungin virallisten ja ruotsinmielisen kansalaisyhteiskunnan valtaelinten ulkopuolelle jätetty rouvasväki oli vailla valtaa, mutta ei vailla vaikutusvaltaa. Heidän lähisukulaisensa ja perhetuttavansa olivat virka- ja valtuusmiehinä päättämässä niistä jatkuvista raha-anoanomuksista, joita yhdistys kauppaneuvoksetar-puheenjohtajiensa johdolla valtuustolle teki. Tuloksiin pääsemiseksi naiset saattoivat konfrontaation ja avoimen painostuksen sijasta käyttää henkilökohtaista vetoamista ja taivuttelua.³⁵

Muuttuivatko salonkiareenat joskus makuuhuoneiksi? Tästä käytettävissä olevat, julkisiksi tarkoitettut ja miesten tuottamat aineistot eivät kerro. Konflikteistakaan ei löydy viitteitä. Feministinen kritiikki kannustaisi silti etsimään ainakin peitettyjä erimielisyyksiä.³⁶ Samalla se kehottaisi katsomaan edusmiehisyyden rouville avaamia vaikutuskanavia myös päivänvastaisesta näkökulmasta.

Agendalla luokkasuhteiden uusintaminen

Rouvien agenda nousi selvästi heidän uudeksi kehkeytyvän perheensä ydintoiminnoista. Ensimmäisen koulutus- ja lapsuuspoliittisen hankkeensa he kehittivät jo ompeluseurassaan. Vuonna 1862 perustettu alkeiskoulu oli aluksi avoin vain tytöille; se lopetettiin vuosisadan taitteessa, koska kaupungin kouluja oli jo runsaasti. Neljä viidesosaa lapsista oli tehtaankoulujen ulkopuolelle jääneitä muun työväen ja käsityöläisten lapsia; kaupungille koulusta oli pormestarin mukaan »mitä suurinta hyötyä». Sitä seurasi tyttöjen ja naisten sunnuntai koulu. 80-luvun suurena projektina oli lastenkoti, jonka kuluista kaupunginvaltuusto ja köyhäinhuoltolautakunta maksoivat vuosina 1885–99 noin 80 prosenttia. Laitoksia hoidettiin aktiivien ja kansannais-työntekijöiden avulla.³⁷

Järjestölliseen erillään pysyttelyn sääntöön on yksi selkeä poikkeus, vuonna 1881 perustettu lasten työhuone. Toimintahistoriikin mukaan ajatus työ-

huoneesta virisi rouvien omassa piirissä. Työhuonetta varten pystytettiin kuitenkin — toisin kuin kouluille ja lastenkodille — erillinen yhdistys. Sen johtokunnasta kaksi kolmasosaa koostui melko tarkalleen rouvasväenyhdistyksen kulloisistakin toimihenkilöistä. Johto luovutettiin sille kolmasosalle, joka valikoitui ennestään tutuista kumppaneista, kaupungin talousmiehistä.

Alkupääomansa työhuone yhdistys hankki poikkeuksellisesti kaupungilta, ja sieltä tuli vastedeskin huomattavaa tukea. Se ei ole ihme, sillä työhuoneen tehtävänä oli kasvattaa köyhäinavusta riippuvaisia lapsia työteliääseen omatoimisuuteen ja antaa aineksia siveelliselle parannukselle. Joulujuhlissa, vuosittaisissa huippukohdissa joista paikallislehdet muistivat aina raportoida, rouvasväki jakoi »hyväntekevyyden enkeleinä» hoidokeille »tarpeen vaatimia» lahjoja, vaatteita ja uskonnollista kirjallisuutta.³⁸

Toimintakertomukset, lahjalistat ja juhlapuheet tuovat esiin filantropian kääntöpuolta, piiloagendaa. Armeliaisuuden ohella alempiin yhteiskuntakerroksiin — tai tiukemmin, vastakkaisiin yhteiskuntaluokkiin — kuuluville annettiin tulkinta todellisuudesta. Osattomuus määritettiin itse aiheutetuksi sosiaalis-moraaliseksi ongelmaksi, ei taloudellisarakeelliseksi epäkohdaksi, joka olisi viitannut yläluokkiin.

Lisäesimerkki yhteistyöstä mieseliitin ja kaupungin köyhäinhoidon kanssa löytyy kauempaa, heti alkutaipaleelta. Se kuvastaa rouvasväen kotoisan sfäärin toista kehityspiirrettä. Yhdistys muokkasi armeliaisuusperinnettä uusiksi myös interventioilla yksityiselle alueelle, köyhien koteihin tehtävillä vierailuilla. Työhuoneen tavoin niillekin oli sekä kansainvälisiä että suomalaisia esikuvia.³⁹

Hengellis-moraalisten ja kotitalousneuvojen ohella vierailija jakoi puita sekä ruokaa, vaatteita ja rahaa. Apu oli osin peräisin lahjoituksista ja yhdistyksen joulumyyjäisistä, osin kaupungilta. Systemaattisuutta työskentelyyn loi koko Tampereen kattanut aluerouvajärjestelmä, jossa oli lopulta 42 piiriä. Järjestelmä purkautui vasta 1900-luvun alussa köyhäinhoidon uuden kehitysvaiheen myötä. Aluerouvista tuli kaitsijoita, ja he työskentelivät jo suoraan kaupungin alaisina.

»Hoito- ja tarkastustoiminta» nivoutui monin

³⁴ Rasila 1984, 339–345, 421–447, 556–575.

³⁵ Vaikutuskeinoista Lerner 1979. Mahdollisuusrakenteista kertoo myös, että yhdistyksen jouluavun keräyslaatikko oli yhden aktivistin aviomiehen apteekissa, ks. TRY:n toimintakertomus esim. 1882.

³⁶ Tätä pohtii myös Helsingin yhdistystä tutkinut Ramsay 1989, 121.

³⁷ Silmäys..1916; TRY:n vuosikertomukset 1876–1899, erit. 1882.

³⁸ Työhuoneen toimintakertomukset, ks. Aamulehti esim. 8. 3. 1882, 14. 4. 1883, 22. 4. 1884, 16. 4. 1885; Silmäys.. 1916; juhlista Aamulehti esim. 4. 1. 1882.

³⁹ Silmäys..1916; Helsingistä ks. Ramsay 1989, 109–116; yleisemmin Saarinen 1985; Englannista Hollis 1987, 1–28.

tavoin myös yhteen. Aluerouvat raportoivat myös työn tarpeesta; vuosina 1886—89 yhdistys järjesti ompelutöitä köyhille naisille. He tiedottivat opetusta ja huostaanottoa vaativista lapsista kouluunsa, työhuoneelle ja lastenkotiin. Kohtauspaikkana oli usein juuri yhdistyksen koulu, joka kokosi lapsia sekä kodeista että rouvien lastenkodista, työhuoneelta ja vielä kaupungin köyhäintaloltakin.⁴⁰

Samankaltaisia interventioita kehiteltiin myös 80- ja 90-lukujen uskonnollisesti virittyneissä 'fruntimmer-ompeleuroissa'. Näin uudistettiin kirkon armeliaisuusperinnettä, luotiin perusta diakoniatyölle. Yhteistyösuhteen löytää myös, kun tarkastelee sporadista mobilisaatiota⁴¹, yksittäisiä kampanjoita. Niissä rouvasväki oli jatkuvasti mukana, oli sitten kyse konserttiflygelin hankkimisesta tai makaabereista naamiohuveista katovuosien nälkäisten auttamiseksi. Varainhankinnalla rouvasväki tuki näyttävästi myös monia miesten järjestöjä, joista heidät oli joko totaalisesti tai vertikaalisesti suljettu ulos. Olisiko vapaapalokunnallekaan taloa rakentunut ilman rouvien arpajaisia?⁴²

Kontribuutioistaan huolimatta rouvat ainakin järjestönä vaikenivat, kun vuoden 1888 valtiopäivät rouvasväenyhdistysten saavutuksiin viitaten soivat naisille — paitsi juuri

naimisissa oleville — murusen virallista valtaa, pääsyn kunnallisiin köyhäinhuoltoautakuntiin.⁴³

Mobilisaatio alhaalta — inkorporaatio ylhäältä

Rouvasväen politiikka oli ajanmukaista ja luovaa. Arkis-käytännöllisten tehtävien ohella he olivat yleisemminkin yhteisön altruistisen yhteiskunnallisen ja sitä vielä ylemmäs asettuvan hengellisen moraalin ilmentymiä. Omalla tavallaan he olivat myös etsimässä vaihtoehtoja yhteiskuntarationaliteettia.⁴⁴

Olennaista silti on, että kun agenda ja areenat asetetaan miesten toimintaa vasten, kuva ristiriitais-

tuu. Olisiko rouvien vähättelyä puhua ideologisoiduista mahdollisuusrakenteista — eikä säätyläisliitin naisilta tällaista agendaa ja näitä toimintatapoja odotettukin? Ehkä heitä sellaiseen suoranaisesti ohjattiin? Järjestön sisään ja sen tärkeimmille yhteistyöfoorumeille rakentuneet henkilöyhteydet loivat ilmeisiä sisäisen hierarkian säikeitä. Ne antavat aiheen väittää, että naiskulttuurinen mobilisaatio alhaalta kohtasi Tampereella ehkä tavanomaista luontevammin taloudellista, poliittis-hallinnollista ja hengellistä valtaa pitävän mieseliitin inkorporaation ylhäältä; että muodollisesti autonominen yhdistys asettui ulkoisen hierarkian alaiseksi.⁴⁵ Suhteiden tiiviyttä kuvastanee, että uudistaessaan vuonna 1889 sääntöjään rouvat päättivät jättää varansa, jos yhdistys purkautuisi, kaupungin pastorin, valtuusmiesten puheenjohtajan ja pormestarin yhteiskomitealle.⁴⁶

Tämän vertikaalis-horisontaalisen työnjaon puitteissa tavoitteita asettavat valtiolliset ja taloudelliset hankkeet kuuluivat miehille, tavoitteita toteuttava sosiaalis-kulttuurinen tausta- ja hyvitystyö naisille. Kokonaiskuva onkin ambivalentti. Sukupuoli-ideologisesti rouvat edustivat pitkälle naisten ja miesten olemukselliseen erilaisuuteen ja naisten toissijaisuuteen, ehkä vajavuuteenkin nojaavaa täydentämis- ja avustamisstrategiaa.⁴⁷ Toisaalta, vaikka rouvat eivät autonomiavaateita esittäneetkään, koheni heidän itsetuntonsa ja arvostuksensa samalla kun toiminta- ja kontrollialue laajeni. Oikeutettua on varmasti puhua heti 60-luvulta sukupuoli-, sääty- ja luokkaspesifin poliittisen kansalaisuuden kehkeytymisestä. Jos puramme kansalaisen käsitteen sidokset ylempien yhteiskuntaluokkien miesten mahdollisuusrakenteisiin, se on täysin rinnastettavissa miesten seuroihin, jotka on ilman muuta kirjattu Tampereenkin poliittiseen historiaan.

Toimillaan rouvasväki kuuluu myös paikallisen hyvinvointivaltion pioneereihin — ja toisaalta, jälleen ambivalenttisesti: yhtä lailla kontrollivaltion tekijöihin. Kaiken kaikkiaan rouvat ovat hyvä esimerkki *Hegelin dilemmasta*⁴⁸: valtion ja kunnan ulkopuolella ja silti niitä koteihin ja arkielämään asti ulottu-

⁴⁰ Silmäys.. 1916; TRY:n vuosikertomukset 1876—1899, erit. 1884.

⁴¹ Christiansen-Ruffman 1982.

⁴² Ks. alaviitta 25; Järventie 1959, 36—40; Sauramo 1923, 59—60; Aamulehti esim. 8. 4. 1882, 10. 1. 1892.

⁴³ Aamulehti 31. 3. 1888. Köyhäinhuoltoautakuntaan valittiin ensimmäisenä vuonna 1894 kaupungin ainoa, sekä TRY:ssä että TNY:ssä toiminut naispuolinen suurkauppias, joka oli juuri jäänyt leskeksi. Yksityisten tyttökoulujen johtokunnissa rouvia oli jo aikaisemmin. Köyhäinhuoltohallituksen ptk. 1889—1894; Aamulehti esim. 18. 4. 1885.

⁴⁴ Tätä korostaa Ramsay 1989, 7—10; ks. myös Saarinen 1985.

⁴⁵ Sisäisistä ja ulkoisista hierarkioista Siisiäinen 1986, 41—54; inkorporaatiosta Hernes 1987, 51—52. Vertailun osalta voi viitata Ramsayn (1989) tutkimukseen Helsingin yhdistyksestä.

⁴⁶ Muutosehdotus TRY:n säännöille, Aamulehti 31. 101. 1889.

⁴⁷ Erilaisuus- ja vajavuusteoreettista argumentaatiota on eritellyt Manninen (1987). Se luo pohjaa yhdenvertaisuus- ja toisaalta täydentämis- ja avustamisstrategian erottelulle.

⁴⁸ Kiteytys Patemanilta 1988b. Irma Sulkusen (1987) kaksijakoinen kansalaisuus olisi tässä osuva käsite. Samalla se on ongel-

villa kansalaisyhteiskunnan säikeillään luomassa.

Ehkä tästä kokonaisuudesta löytyy osaselitys myös sille, että Tampereen Rouvasväenyhdistystä ei voi 80- ja 90-luvuilla pitää menneisyyden laahautumana? Se päinvastoin kehittyi sekä määrällisesti että laadullisesti. Suurimmillaan yhdistys oli vuosina 1895—96, jolloin siihen kuului 133 jäsentä eli 0,4 prosenttia kaupungin naisista.⁴⁹

Näinä vuosina yhdistyksen 'pormestari-esimies-sihteerit' näki kaupungissa itämässä jo sosialismia. Hänen johtamalleen maistraatille jaeltiin äänioikeustulkinnosta valtakunnallista »jarrustaidon ensimmäistä palkintoa».⁵⁰ Talous- ja hallintoeliitin ja ruotsalaisten yksinvalta oli murentumassa, ja tilalla oli kiihkeä kamppailu kaupungin hegemoniasta. Sitä oli tavoittelemassa sekä sivistyneistöjohtoinen suomalainen rintama ja siitä asteittain irtautuva työväenliike että ruotsalaishakuista »viina- ja kukkaropuoluetta» uhkaava »raittiuskansa». Kamppailussa tarvittiin naitaakin. He kuuluivat kutsun: »hyväntekeväisyyden enkeleiden» lojaalisuus sääty-, luokka- ja kielisidoksilleen oli ajoittain kiistaton. Vuoden 1893 ratkaisevien kunnallisvaalien jälkeisenä aamuna monet ruotsinmieliset rouvat kehottivat nälkätalven avunanoja »menemään sen puolueen kyökeihin, joka nyt oli valtaan tullut».⁵¹

Uuden ajan merkkejä: varhaisfeministinen naisyhdistys

Uudentyyppistä yhteenkokoontumista edustaa vuonna 1890 Suomen Naisyhdistyksen neljänneksi alaosastoksi perustettu Tampereen Naisyhdistys. Periaatteelliseksi jääneen epäroinnin jälkeen yhdistys rajasi miehet ulkopuolelleen. Separatismi oli autonomian tavoittelua, sillä varhaisfeministit halusivat estää sisäisen hierarkian rakentumisen. Varoitavana esimerkkinä viitattiin Tampereen pedagogiseen yhdistykseen, jossa »miehet hallitsivat keskustelua».⁵²

Viittaus pedagogiseen yhdistykseen oli olennai-

mallinen. Vaikka käsite on kehitetty sukupuolitutkimuksen yhteydessä, on siinä empiriaa lähestytty teoreettisesti problematisoimattomilla poliittisen ja politiikan käsitteillä. Tämä vaikuttaa Sulkusen tulkintoihin eritoten moraali- ja keittiöpolitiikan osalta.

⁴⁹ TRY:n jäsenluettelo, Anteckningar 1866—1898; Silmäys.. 1916; vuosikertomukset 1880—1898. Tampereelta ei ole tältä ajalta vuosittaisia väestötietoja naisista ja miehistä. Suhdeluvut on laskettu arvioina Rasilan (1984, 223) viisivuotislukujen perusteella. Sama pätee myöhempiin suhdelukuihin.

⁵⁰ Voionmaa 1932, 352—393; Saarinen 1990.

⁵¹ Sinisalo 1932, 19—20.

⁵² Suomen Naisyhdistys 1884—1894, 2. Tampereen Naisyh-

nen toisessakin mielessä, koska jäsenistön ankkurointiryhmänä olivat ammatissa toimivat naiset. Helsingin yhdistyksen tapaan opettajia oli eniten eli kaksitoista perustavan kokouksen 36 osanottajasta. Myös täällä monet naimisissa olevat naiset kytkeytyivät sivistyneistöön, sillä heidän aviomiestensä joukossa oli oppikoulujen opettajia ja lääkäreitä. Kaupungin taloudellisiin valtaryhmittymiin lukeutui perustajajäsenistä neljä. Naisjärjestöjen jäsenyydet eivät siis olleet päällekkäisiä. Ainoastaan muutama marraskuun kokouksen osanottajista kuului samanaikaisesti rouvasväenyhdistykseen. Yhteistoimintaa järjestöillä oli merkillepantavan vähän.⁵³

Joukkojärjestönä, joka olisi koonnut jäsenensä kaikista yhteiskuntakerroksista, naisyhdistystä ei voi pitää: vain kolme perustajista oli tunnistettavissa ei-säätyläisiksi. Osallistumisen esteenä ei ollut kieli, koska kokouksissa TMsaattoi tulkin avulla käyttää sekä suomea että ruotsia. Yhdistyksen synty kytkeytyikin suomalaisen puolueen voimistumiseen. Kielipuolueiden kamppailu koski 80-luvulla eritoten koululaitosta. Silloin oli aloitti toimintansa — vastineena ruotsalaiselle laitokselle — myös suomalainen tyttökoulu. Sitä tuki fennomaanien miesjohtokin, joka näin edesauttoi paikallisen varhaisfeminismin kehitystä.⁵⁴

Koululaitoksen kasvusta huolimatta naisyhdistyksen rekryyttipohja jäi tässä tehdaskaupungissa tavanomaista suppeammaksi; sijaa ei ollut myöskään myöhemmälle valtakunnalliselle kilpailijalle, Naisasialiitto Unionille.⁵⁵ Yhdistyksen yleiskokouksiin osallistui keskimäärin viisitoista, vuosikokouksiin 14—35 naista. Jäsenistö nousi vuosina 1890—1902 enimmillään puoleen siitä, mihin rouvasväenyhdistys ylsi. Huippuluku eli 68 saavutettiin vuonna 1897, jolloin se oli 0,2 prosenttia kaupungin naisista.⁵⁶

Naisyhdistyksen erotti rouvasväenyhdistyksestä

distyksestä (TNY:stä) on säilynyt keskustelupöytäkirjoja, ks. ptk. 2. 5. 1892, 2. 12. 1893.

⁵³ Tiedot löytyivät vain 24 naisesta. TNY:n perustamiskokouksen ptk. 20. 11. 1890; TRY:n jäsenluettelo, ks. Anteckningar 1866—1898; Tampereen seurakuntien rippikirjat 1890. Valtakunnallisesta naisyhdistyksestä Jallinoja 1983, 72, 82, 85.

⁵⁴ Tyttökoulusta ks. kirjoituksia suomalaisen puolueen Aamulehdestä esim. 28. 1. 1882, 10. 4. 1884, 20. 10. 1887, 1. 6. 1889.

⁵⁵ Lisätekijänä lienee, että unionin puoluepoliittisena viiteryhmänä oli nuorsuomalaisuus, joka ei Tampereella saanut sanottavasti jalansijaa. Ks. Jallinoja 1983, 46—50 ja Rasila 1984, 580—581.

⁵⁶ Jäsenluetteloita ei ole säilynyt. Uudet jäsenet merkittiin ajoittain kokouspöytäkirjoihin, ajoittain ei. Jäsenluvut löytyvät TNY:n toimintakertomuksista 1890—1902. Joukkojärjestöjen

vielä jäsenistön siviilisäätty. Sekin ilmensi selvää katkosta menneeseen, sillä kaksi kolmasosaa perustajajäsenistä oli naimattomia. Yhdistyksen toiminnassa rouvat olivat silti ainakin muodollisessa hierarkiassa keskeisiä, keskeisempiä kuin Helsingissä.⁵⁷

Intressiagenda julkisella alueella

Uutta ja keittiöpolitiikan ylittävää aikaa yhdistys ilmensi ilmoittautumalla naisasiayhdistykseksi. Tavoitepykälät olivat kuitenkin kaksinaiset. Yhtäältä niissä vaadittiin naisille autonomiaa, yksityisoikeudellisia ja julkisia vapausoikeuksia. Täydellistä katkosta rouvasväen politiikan perinteeseen ei silti tullut, koska naisasiaan kiedottiin filantropiaa: tehtävänä oli lisäksi »kansanvaimon aseman parantaminen».⁵⁸

Mistä syystä intressijärjestöä tarvittiin? Ylempien yhteiskuntakerrosten naisten asema oli 1800-luvun lopulla ristiriitainen. Veljeystendenssin mukaisesti kansasta tuleville miehille avautui väyliä yksilöiviin, hankittuihin asemiin, mutta naiset suljettiin edelleen tehokkaasti saadun asemansa, sukupuolensa piiriin. Ainakin yhdistyksen ankkurointiryhmällä eli elantoaan etsivillä naimattomilla säätyläisnaisilla oli kyse ajankohtaisista, tärkeistä ja erityisistä eduista.⁵⁹

Erotukseksi rouvasväenyhdistyksestä naisyhdistys oli myös konfliktikykyinen. Sen ydinjoukko, opettajat olivat myös Tampereella suurin ja professoiltaan selkein säätyläisnaisten ammattiryhmä. Heillä oli kokemusta syrjivistä virallis-julkisista sukupuolirakenteista. Diskriminoivat virka- ja koulusoikeudet antoivat naisille vain marginaalisia asemia ylemmissä oppilaitoksissa. Kansakouluja taas hallitsi vertikaalinen segregatio, sillä miehet opettivat yläkansakoulussa, naiset alakansakoulussa. Lisäksi naisille maksettiin samasta työstä lähes kolmanneksen vähemmän kuin perhepalkkaa nauttiville miehille.⁶⁰ Yhdistyksen pöytäkirjoista löytyykin jatkuvasti keskustelua ansiotyöstä, naisten ja miesten suhteesta ja perheestä.

Yhtä kantaa ongelmavyöhyteen ei löytynyt. Erot

kulkivat jäsenistön kesken, eivät esimerkiksi johdon ja muun jäsenistön tai naimattomien ja naimisissa olevien kesken. Osa oli omaksunut käsityksen, että naisilla ja miehillä tulisi edelleen olla eri toimintalueet. Puuttumaan ei jää edes väitteitä, että naisten olisi ensisijaisesti tuettava miesten työtä ja korkeampia tavoitteita. Enemmistönä oli silti joukko, joka emoyhdistyksen ohjelman mukaisesti vaati kaikkien alojen avaamista molemmille sukupuolille. Aikaan ja säätyyn sijoitettuna radikaali oli ajatus, että mies ja vaimo olisivat yhtäläillä vastuussa toimeentulosta ja ansaitsisivat samaa palkkaa samasta työstä. Yhdistys oli helsinkiläisten tapaan myös yhteiskoulutuksen takana, jopa niin aktiivisesti että kaupungin suomalaisen yhteiskoulun syntysanat »lausuttiin sen kokouksessa».⁶¹

Monet debatit ja julkiset kannanotot suuntautuivat naisten riippuvuutta korostavaa miehistä perheenelättäjäihannetta vastaan. Sitä naisyhdistys asetti kyseenalaiseksi myös työväestön keskuudessa, jonka järjestöjen johto oli wrigitläiskaudella, vuosina 1887—1896 yksin miesten käsissä. Vastavasti oli 'työläinen' järjestöille mies, nainen työläisvaimo. Niiden agendoilla miesten intressit olivat etuoikeutettuja, naisten vähäteltyjä, jopa syrjäytettyjä.⁶² Näin naisyhdistyksen tehtäväksi jäi havaita, että »Tampereella oli erityinen tarve tehdaskaupunkina» lastenseimelle, olihan tehtaalaisista kuutisen prosenttia naispuolisia yksinhuoltajia. Ajatus, joka oli esitetty jo ensimmäisinä toimintakuukausina, toteutui kaupungin rahoituksen turvin vasta vuonna 1898.⁶³

Keittiöagenda: yksityisestä ja intiimistä poliitista

Seimi oli tosiasiallisesta naistyöstä⁶⁴ nouseva uusintamisintressi, joka on naisille tärkeä mutta puuttuu usein miesten agendalta. Se edusti sekä jatkuvuutta että muutosta: naisasianaiset olivat ensimmäisinä organisoimassa lastenhoitoa niin, että äidin ansiotyö olisi ollut mahdollista. Seimi muistuttaa myös, kuinka olennaista on pohtia itse agendan muotoultuvuutta: kysyä miten ongelmien »paikka ja aika»

naisjäsenistö oli 90-luvun Tampereella luonnollisesti moninkertainen, ks. Saarinen 1990, yleisemmin Sulkunen 1987.

⁵⁷ Alaviitta 44; TNY:n toimintakertomukset 1890—1902; Jalilinoja 1983, 71.

⁵⁸ TNY:n ptk. 14. 2. 1894.

⁵⁹ Saarinen 1985. Intresseistä ja organisoitumisesta Siisiäinen 1986, 167—183.

⁶⁰ Tampereen kaupungin veroluettelo 1895; kansakoulujen opettajakunnasta ks. esim. Aamulehti 4. 11. 1891; yleisemmin Saarinen 1985.

⁶¹ TNY:n ptk. esim. 20. 3. 1893, 20. 4. 1893, 11. 10. 1894, 5. 12. 1895.

⁶² Saarinen 1989; TTY:n ptk. 1887—1896; TUTY:n ptk. 1893—1896. Intressien selektiivisyydestä Siisiäinen 1986, 185—186.

⁶³ TNY:n ptk. 27. 2. 1891; 29. 11. 1895; 5. 4. 1897; toimintakertomus 1898; TTY:n ptk. 4. 10. 1896; Haapala 1986, liitetäulukko 5.

⁶⁴ Käsite Halsaalta 1988.

estävät tai edesauttavat niiden esilletuloa. Se onkin mallitapaus ongelmasta, joka aiheutuu sellaisesta yhteiskunnallisesta ja yksityisen jaosta, johon naisilla ja miehillä on erilainen suhde. Naisilla ei ollut lapsille 'kotimiestä' työajaksi.

Toisenlaisesta paikka- ja aikaongelmasta kertoo menestyksekkäs kamppailu pyykkilaitureista. Naisen arkisen, kotitalouksiin hajautuneen työn ja kolmannen talouden näkökulmasta näkökulmasta nimimerkillä »Eräs» Aamulehteen kirjoittanut puheenjohtaja korosti, että kaupunki ei ollut »yhden muhkean pesupaikan tarpeessa vaan usean pienen»; paitsi välimatkoja eivät valtuusmiehet ottaneet huomioon likaviemärin läheisyyttäkään.⁶⁵

Syvimmällä julkisen ja yksityisen jaossa oli kuitenkin prostituutiokysymys. Yksityistä kotia vastassa olivat yleistä ilmaisua käyttäen »julkiset naiset», joista jakoja valaisevasti puhuttiin myös »yölintuina». Toisaalta prostituutio määritettiin tabuaiheeksi. Vuoden 1888 valtiopäivien aatelissäädystä sitä ehdotettiin käsiteltäväksi suljetuin ovin. Pappissäädystä istunut piispa taas katsoi, että kunniallisten naisten ei tulisi edes tietää prostituution olemassaolosta, saati Suomen Naisyhdistyksen tavoin viedä sen poistamista koskevaa anomusta nuorten neitosten allekirjoitettavaksi.⁶⁶

Samanaikaisesti prostituutio oli hyvin näkyvillä, myös paikallisesti. Se liitettiin yleensä kaupunkien naimattomiin ja pienipalkkaisiin työläisnaisiin. Tampereella oli poliisien kirjoissa 1900-luvun taitteessa 30—40 naista. Lehdissä julkaistiin uutisia bordellinpitäjien tai viinaa myyneiden prostituutujen vankila- ja kehruuhuonetuomioista; rangaistuksena käytettiin vielä 80-luvulla myös ruoskintaa ja kaakinpuuta. Kaikesta huolimatta prostituutiota kohdeltiin muun muassa äänioikeutta määritettäessä tavanomaisena tulolähteenä. Vuoden 1896 vaaliluettelosta löytyy 323 naisen joukosta kuusi kuntakansalaista yleisen tai tarkastusnaisen nimikkeellä.⁶⁷

Yllättävää ei olekaan, että naisyhdistyksen agenda kysymys profiloit vahvasti alusta alkaen. Emoyhdistyksensä aloitteesta tamperelaisfeministit paheksuivat heti vuonna 1891, säädöksiä uudistettaessa, Lääkärisseuran tarkastuslaitosta puoltavaa lausuntoa. Yhdistys kokosi myös siveysrintamaa ja kehotteli 90-luvun puolivälissä valtuusmiehiä toi-

miin prostituution ehkäisemiseksi. 1900-luvun ensi vuosina se perusti erityiskomitean ja lähestyi kirjeellä itse keisaria. Ylitsekäyvä siveellisyysskysymys ei silti ollut. Aktivistien enemmistö vastusti ehdotusta, että naisten ansiotyö miesten kylvettäjinä kielletäisiin, koska naiset olisi näin suljettu »iki-ajoista hoitamaltaan toimialueelta».⁶⁸

Naisyhdistyksen toimissa voi nähdä monta särkeä. Yhdistys lähti varmasti naisten (senhetkisestä) moraalista ylemmyydestä. Epäilemättä se pyrki niin perheen kuin koko yhteiskuntajärjestyksenkin vakaisuuteen esittäessään parannuskeinoiksi sekä julkista valvontaa että kasvatusta. Toisaalta vaadittiin myös miesasiakkaiden tarkastamista. Ehdotus käänsi asiantuntija-lääkäreiden ja miesten intressinäkökulman päinvastaiseksi. Suojelun kohteena oli ensisijaisesti vaimojen, lasten ja prostituutien, ei yksin miesten terveys. Samalla ehdotus teki moraalisesti näkyviksi ne, joita asiasta ainakin julkisesti vaiennut rouvasväenyhdistys ei ehkä halunnut nähdä: omien yhteiskuntakerrosten miehet. Lopulta, vaikka naisyhdistys puhui langenneista naisista, se painotti aina myös heidän taloudellisten olojensa niukkuutta.

Naisten moraalipolitiikkaa on monesti tulkittu *malestreamin* kritiikissä⁶⁹ hahmotetun »uhreista syyllisiä»-kaavan mukaisesti. Useimmiten se on nähty moralismiksi, epäautenttiseksi politiikaksi. Jos se on tunnustettu politiikaksi, kyse on ollut konservatiivisuudesta. Tulkinnoissa on ainakin osin sivuutettu 1800-luvun yläluokkainen kaksinaismoralismi. Naisen lapsenomainen tai äidillinen viattomuus ja passiivisuus täydensi mielikuvia täysikasvuudesta ja kokeneesta miehestä; miehen seksuaalisuus oli aina potentiaalisti aktiivista eikä palautunut isyyteen. Lisäksi kunniallisen naisen seksuaalisuus rajoitettiin avioliiton intiimisfääriin, kun taas miehen vietti sai tyydyttyä niin kotona kuin maailmalla.⁷⁰

Vapautumisen kaksinaisstrategia

Näin tarkasteltuna vaatimus absoluuttisesta ja naisille ja miehille yhteisestä seksuaalinormistosta ulottuu laajalle ja syvälle: se on ytimeen menoa — koko sukupuolenmukaisen valjärjestelmän ja sitä jäsentävien bipolaaristen nais- ja mieskuvien kri-

⁶⁵ TNY:n ptk. 25. 1. 1897; Aamulehti 24. 1. 1897.

⁶⁶ Tuulasvirta-Kaleva 1988, 28; Ohtonen 1987, 30.

⁶⁷ Jaakkola 1982, 235; Aamulehti esim. 6. 8. 1884, 18. 1. 1887, 3. 2. 1887, 7. 7. 1887, 24. 9. 1887, 10. 1. 1888, 24. 4. 1888, 3. 5. 1890, 13. 11. 1890; Äänestysluekto. 1896.

⁶⁸ TNY:n ptk. 20. 1. 1891, 28. 3. 1892, 10. 10. 1892, 28. 10. 1892, 24. 11. 1892, 20. 4. 1903, 19. 1. 1904; toimintakertomus 1895.

⁶⁹ Siltanen & Stanworth 1984.

⁷⁰ Tästä laajemmin Walkowitz 1980.

tiikkiä. Radikaalia se on myös agendan muotoulotuvuutta katsottaessa. Siinä voi nähdä rajua konfrontaatiota sovinnaisuuskäsityksiin, jotka määrittivät seksuaalisuuden julkisen käsittelyn yksinomaan miesten asiaksi.⁷¹

Mutta miten ja millaisina kansanvaimojen intressit muutoin siivilöityivät naisasianainten politiikkaan? Kysymys on suomalaisen varhaisfeminismin tutkimuksessa jäänyt pitkään jopa asettamatta.⁷² Se on kuitenkin olennainen ainakin Tampereella, sillä naisyhdistyksen agenda oli myös käytännössä filantrooppinen.

Vastaus ei ole yksioikoinen. Sisarellisesta sensitiivisyydestä todistaa seimen ohella, että prostituutujen tarkastuksiin vaadittiin naislääkäreitä, jotta se tulisi näille edes »jossain määrin siedettävämmäksi». Työväen tytöille perustettiin kesäsiirtola, koska opettajat tiesivät, että he saavat kotiaskareiden vuoksi poikia vähemmän vapaa-aikaa; lapsuus kuului heillekin. Tätä seurasi tehtaalaisnaisten kesäsiirtola, joka antoi modernin palkkatyöidean mukaista vapaa-aikaa ja virkistystä. Voimistelukurssilla tarjottiin vastapainoa tehdastyön fyysiselle yksipuolisuudelle. Naissivistuksen yleistä ohjelmaa taas olivat lukemis- ja laskemiskurssit. Myös rouvasväen kotitalousneuvonnan perinnettä jatkettiin monipuolisesti, joskin uudella tavalla, kokoamalla naisia yhteen luentoja kuulemaan.⁷³

Patrunessan ja rouvasväen maternaalissävyyisen holhouksen sijasta luokkia 'välissä' toimivan »opettajaryhdistyksen» filantropia oli siis luonteeltaan modernia, ja se antoi aineksia tietoihin ja sivistykseen nojaavaan muutokseen. Aktivistien sosiaalinen valikoituneisuus tuotti kuitenkin uudentyyppistä piiloagendaa — vapautumisen kaksinaisstrategiaa, joka nousi varhaisfeministien ristiriitaisesta yhteiskunnallisesta asemasta. Selkeimmin nämä juonteet tulevat, toistoksi Helsingin tapahtumille, esiin palvelijatarkeyksessä.⁷⁴

Yhdistys katsoi, että emäntien oli huolehdittava palvelijattarien siveellisen kasvatuksen ohella siitäkin, että nämä eivät »joutuisi työlakkoon». Toivomuksiin työajan rajoittamisesta suhtauduttiin kielteisesti: »ainakin lapsiperheissä» se oli mahdotonta.

Nuo yksityistä työtä ja naisten keskinäisiä valtasuhteita koskevat ongelmat eivät olleet vähäpätöisiä, sillä Tampereella palvelijattaret olivat tehtaalaisnaisten jälkeen kaupungin toiseksi suurin ammattiryhmä. 80-luvun alussa heitä oli neljäsataa, kaksikymmentä vuotta myöhemmin jo 1700. Jotakin suhteesta viestittää myös, että kun yhdistyksen ulottuville tuli vuosisadan vaihteessa peräti parisataa työväen naista, heidät ohjattiin erilliseen lukutupaan ja ompeluseuraan.⁷⁵

Yhdistyksen nimen ja sääntöjen eriparisuus — ero ykseydessä — saa lopulta selityksensä. Naisia olivat säätyläisfeministit itse. »Kansanvaimot» suljettiin, joskin hienovaraisesti ulos: he kuuluivat naisten erityisryhmään, jonka asemaa parannettiin feministien ohjauksessa, ei heidän kanssaan. Naisasian ja filantropian vahva yhteensulautuminen olikin varsin ristiriitainen ilmiö. Yhtäältä se sisaruuden ohella heijasti naiskulttuurista »toisille olemisen» orientaatiota. Toisaalta siitä voi etsiä myös ideologisoituja mahdollisuusrakenteita — ehkä se osaltaan sovitti naisilta 'kiellettyä' etutaistelua?⁷⁶ Samalla naisyhdistyksen agenda suuntasi alempien yhteiskuntakerrosten sisäriin varmasti myös suomalaisen varhaisfeminismin erityinen aateperusta: yhteiset — yhtenäisen kansankunnan rakentaminen — asetettiin yksilöoikeuksien edelle siinä hegeliläishenkisessä fennomaniassa, johon tšekäläisetkin feministit emoyhdistyksensä kautta liittyivät. 'Paikallisuutta' ei voi selitystekijänä sivuuttaa. 90-luvulla suomalaisrintama tarvitsi vastinjärjestöä työväestä huolehtivalle rouvasväenyhdistykselle; vuosisadan taitteessa työväestä oli taas otettava huomioon, koska luokkapuolueeksi muuttuneen työväenyhdistyksen potentiaalinen kannatuspohja oli juuri Tampereella huomattavan laaja.⁷⁷

Konfrontaatiota ja sisaruutta

Kokonaiskuvan saamiseksi on kysyttävä vielä, millaisia olivat tamperelaisfeministien areenat, keinot ja työtavat?

⁷¹ TNY:n ptk. 4. 2. 1891, 2. 12. 1893, 23. 3. 1900, 25. 1. 1901, 14. 2. 1901, 20. 2. 1901, 18. 3. 1901, 22. 4. 1901, 13. 5. 1901; Haapala 1986, 83.

⁷² Etutaistelun ongelmallisuudesta kertonee sekin Hernesin (1987, 57) mainitsema yleissääntö, että naisten määrä on aina pieni organisaatioissa, jotka ovat ristiriidassa muiden kanssa.

⁷³ Suomalaisen puolueen ohjailusta työläisnaistoimintaan ks. TNY:n ptk. 22. 4. 1901. Yleisesti ottaen: tuo suomalaisittain spesifi ristiriita, liberalistinen individualismi vs. hegeliläishenkisen fennomanian on jäänyt varhaisfeminismin historiassa tutkimatta. Lisäksi naisasialiike on palautettu 'helsinginkiläis-valtakunnalliseksi' ilmiöksi, esimerkiksi Jallinoja 1983.

⁷¹ Walkowitz (1980, 179) kertoo myös, miten vaikeaa naisten oli puhua prostituutiosta juuri sekayleisölle. Bipolariteetista Scott 1988.

⁷² Tästä esimerkkinä Jallinoja 1983; kritiikistä Saarinen 1987.

⁷³ TNY:n toimintakertomukset 1890—1902.

⁷⁴ Kaksinaisstrategian käsitteellä painotetaan piiloagendaa, omien etuoikeuksien varjelua osana itseän kohdistuvan syrjinnän ja hyväksikäytön vastaista kamppailua. Palvelijatarkeyksistä von Alfthan 1966, 153—158.

Rouvasväenyhdistyksestä käytävissä olevat aineistot eivät anna mahdollisuutta arvioida, mikä merkitys naisten julkisella toiminnalla oli yksityiselämälle. Toisin on laita naisyhdistyksen. Sen keskustelupöytäkirjat kertovat, että paikallisesta raittiusliikkeestä tuttu kotilähetys oli esillä täälläkin; seurustelulakosta ei sentään työväen naisten tapaan puhuttu. Yleisesti luotettiin esimerkkien ja neuvottelujen voimaan. Kansannaisten malli, juopottelevan aviomiehen kurittaminen kadulla olisi ollut säätyläisnaisille häpeä itselleenkin.⁷⁸

Naisyhdistyksen politiikka ei silti kohdistunut ainoastaan julkisiin yhteiskuntarakenteisiin tai toisiin ihmisiin vaan myös naisiin itseensä. Tässäkin oli selvä ero rouvasväkeen: tarpeen ei ollut vain kehittyminen vaan katkos kehitykseen, itsemuutos. Vaatimus muunsi kärjistäen kaikki toimintapaikat potentiaalisiksi politiikan areenoiksi ja toi siihen ajallista herkeämättömyyttä. Politiikka ei ollut erillinen sfääri vaan elämän aspekti. Keskustelut ansioityöstä ja perheestä olivat uudeksi kehittyvän ja perheessäänkin yksilöityvän naisen hahmottelua. Sitä hallitsi pyrkimys kulttuuriseen, alhaalta ohjautuvaan yhteiskunnallistumiseen. »Naisellisuudesta» haluttiin kamppailla, määritellä se toisin kuin tekivät »miehet tai naisiasiasta kiinnostumattomat naiset».⁷⁹

Merkityskiihtoista kehi järjestön alkuvuosien ehkä näkyvin konfrontaatio paikallisessa kansalaisyhteiskunnassa ja suomalaisuusliikkeessä. Kimmokkeena oli kansanopistokursseilla pidetty esitelmä avioliitosta ja perheestä. Yleisesti naisten tulo julkisuuteen — etenkin sekayleisöjen eteen ja varsinkin kiistanalaisissa kysymyksissä — on ollut vaikeaa. Tampereella ei-säätyläisnaisia oli jo 80-luvulla ollut raittiusjärjestöissä tai kadulla, itse valloitetulla paikalla puhumassa. Viimeisinä oli ylempiluokkaisten naisten vuoro. Naisyhdistys järjesti »samalle yleisölle, samassa paikassa» vastaluennon.⁸⁰

Näin yhdistys opetti Tampereen säätyläisnaisille jotakin, jota rouvasväki ei ollut opettanut: sanomaan ei. Samalla sen suhde yhteisötason julkisuuteen muuttui kaksoisstrategiseksi. Yhtäältä murennettiin vertikaalista yhteiskunnallistamista⁸¹, naisten asemaa sekajulkisuuden kuunteluoppilaina. Yhdistys

harjaannutti valmiuksia, joita tarvittiin modernissa, aktiiviseen osallisuuteen ja argumentointiin rakentuvassa kansalaisyhteiskunnassa. Toisaalta luotiin naisten omaa julkisuutta. Varhaisfeministit toimivat linkkinä alueellisesti laajenevalle horisontaaliselle yhteiseiskunnallistumiselle, joka sitoi tamperelaisaktivisteja jo yli paikallisiin, jopa globaaleihin aate-, mobilisaatio- ja järjestöverkkoihin.

Ero rouvasväenyhdistyksiin oli tässäkin ilmeinen. Vaikka niiden toiminta virittyi monella tapaa paikkakunnalta toiselle ulottuvien, ehkä kansainvälistenkin yhteyksien kautta, ei niillä koskaan ollut valtakunnallista organisaatiota, saati ohjelmaa. Naisasiajärjestöt taas kulkivat valtakunnallistumisen etujoukoissa.⁸² Keskusyhdistyksineen ja alaosastoinen ne edustivat pisteittäisen organisoitumisen sijasta jokseenkin kiinteää ja hierarkkista keskusjärjestöorganisoitumista.

Tampereen naisaktivistit emännöivät, joskin vielä harvoin, suomalaisten puhujien ohella myös mantereita kiertävien luennoitsijoiden vierailuja. Monipuolisen kielitaidon turvin sisarusverkostojen ajatus vaihtoon asetuttiin myös lukemalla kokouksissa Kuopiossa, Helsingissä ja Tukholmassa tai peräti Chicagossa pidettyjä esitelmiä. Lisäksi yhdistys levitti suomalaisia ja ulkomaisia naisasialehtiä ja kirjoja. Omaa lehteä se ei paikallisten joukkojärjestöjen tapaan julkaissut. Puhujaseuraakaan, jollaisissa kaupungin kansannaiset 90-luvun lopulla väittelyvalmiuksiaan kehittivät, ei ilmaantunut.⁸³

Ehkä lehteä ja puhujaseuraa ei pidetty tarpeellisina? Sisäistä julkisuutta laajemmille interventioille järjestöllä oli nimittäin erinomaiset resurssit. Kokouksia selosti tamperelaislehtiin tuleva kirjailija. Omasta piiristä saatiin luennoijiksi toisia julkisuuden ammattilaisia, opettajattaria. Terveystoimintaa ja kuukautisia koskevien esitelmien pitäjän yhdistys joutui hankkimaan ulkopuolelta. Valinta kohdistui naislääkäriin. Haluttiinko näin konkretisoida kaikkien alojen avaamista naisille? Vai oliko tavoitteena ideaalinen puhetilanne, uudenlainen intiimijulkisuus, jossa saattoi luottamuksellisesti käsitellä epäpeällisiksikin koettuja aiheita?⁸⁴

⁷⁸ TNY:n pt. 17. 4. 1891, 25. 1. 1897; Saarinen 1989; Aamulehti 1. 6. 1886.

⁷⁹ TNY:n pt. 28. 3. 1895.

⁸⁰ TNY:n pt. 8. 3. 1897; Aamulehti 23. 3. 1897, 25. 3. 1897; Saarinen 1989.

⁸¹ Vertikaalisesta ja horisontaalisesta yhteiskunnallistumisesta W.F. Haug 1983.

⁸² Valtakunnallistumisesta Stenius 1987, 294—318.

⁸³ Ks. esim. TNY:n pt. 7. 3. 1893, 25. 10. 1893, 1. 11. 1894, 1. 11. 1897, 3. 2. 1899, 27. 3. 1899, 1. 4. 1901, 18. 11. 1901; Aamulehti esim. 8. 4. 1890, 15. 4. 1890, 26. 9. 1890; Saarinen 1989.

⁸⁴ TNY:n pt. 28. 9. 1893, 20. 2. 1895, 24. 1. 1902. Ideaalisen puhutilan käsite on Habermasilta, ks. Siisiäinen 1986, 183—184.

Uudelle areenalle?

Yksityisluontoisiakaan mahdollisuuksia mielipiteiden vaihtoon ei silti hyljeksitty. Kun aamupäiväkäyntejä ehdotettiin lopetettavaksi, jotta ei haaskataisi työaikaa, puolusti osa jäsenistä niitä innokkaasti: niillä saattoi puhua »päivän kysymyksistä».⁸⁵ Pöytäkirjoja visiiteistä tai työläisnaisten yhteiskeittöiden keskusteluista ei tietenkään ole. Ne ovat tästä huolimatta esimerkki naisten arjen huokosiin syntyvistä kansalaisareenoista, jotka eivät aina vastaa yhteiskunnallisen työn ja sen aikarytmin muotoamia miesten foorumeita.⁸⁶

Emoyhdistyksensä tavoin Tampereen Naisyhdistys tavoitteli avoimesti pääsyä valtioon. Lyhyellä tähtämellä naisia kannustettiin käyttämään olemassaolevia oikeuksia; osana valtakunnallista kampanjaa heitä kehoitettiin henkilökohtaisin ja lehdistötoimuksin vaalitulaisuuksiin. Kehotus oli paikallaan. Vaikka yhdistyksen rouvajohto oli vailla äänioikeutta, olivat opettajat, sen keskeinen yhteisjoukko ainakin Tampereella suurin naisten kuntakansalaisryhmä: heitä oli vuoden 1896 äänioikeutetuista peräti 64 eli viidennes.⁸⁷

Vuosiin 1903—04 saakka äänioikeuskysymys oli syrjässä. Naisyhdistystä voisi luonnehtia melkein vaiteliaaksi, kun katsoo reformien etenemistä paikallisessa miesten kansalaisyhteiskunnassa. Kamppailut huipentuivat työväenyhdistyksen ja vuonna 1891 perustetun Suomalaisen klubin joukkoadresseihin vuonna 1896. Molemmista perättiin jo yleistä äänioikeutta; yleisyys sulki piiriinsä vain miehet.⁸⁸

Sitä ei ole syytä hämmästellä. Myös Tampereen suomenkielinen kansalaisyhteiskunta jakautui huipultaan sukupuolen mukaisesti. Sivistyneitä naisia oli haluttu mukaan sekä kansallisuus- ja kielitaisteluihin että työväen- ja raittiusliikkeisiin. Naisyhdistystä lähellä olevilla naisilla olikin näkyvä osuus sporadisessa mobilisaatiossa: Suomalaisen teatterin tukikeräyksissä, kulttuurimiesten merkkipäivä- ja muistokampanjoissa ja tätä ennen varsin paternaalisen Kansanvalistusseuran taustatyössä.⁸⁹ Fennomaanien puolueorgaani, Suomalainen klubi oli kuitenkin rakentamassa veljeystendenssiä omaksuessaan ulossulkemisstrategian. Jäseniksi hyväksyttiin alusta alkaen myös työläismiehiä, mutta naisia vasta

suurlakon jälkeisellä sääntömuutoksella.⁹⁰

Täysin osattomiksi varhaisfeministit eivät kuitenkaan jääneet. »Opettajataryhdistyksen» puheenjohtajina, varapuheenjohtajina, sihteereinä ja rahastonhoitajina vuosina 1890—1902 toimineesta kahdestatoista naisesta kahdeksan oli naimisissa »maisteriklubin» jäsenten kanssa. Ei olekaan outoa, että Tammerfors Aftonblad syytti naisyhdistystä suomalaisen puolueen vaalityöstä. Sen yhdistys tiukasti kiisti, vaikka siellä olikin puhuttu äänten keskittämisestä »kansallismielisille».⁹¹

Merkityksettömiä sidokset eivät silti olleet. Joitakin prostituutiota ja naisten äänioikeutta koskevia keskusteluja klubiin välittyi aviolyhyteyksien kautta. Suomalaisen puolueen valta-asemien vahvistuessa yhteyksistä oli epäilemättä hyötyä myös kaupungille osoitetuissa raha-anomuksissa, joita yhdistys erillisten keräysten sijasta suosi.⁹²

Työväestön naisilla ei vastaavia välillisiä ja epävirallisia valtaväyliä ollut, saati omia; kuntakansalaisissakin oli vuonna 1896 vain kolme työläisnimikkeistä naista. Vielä vähemmän vaikutusmahdollisuuksia heillä oli valtiopäiviin. Sinnekin naisyhdistyksellä oli edusmiehisyyskanavat. Tampereen porvarissäätyä edusti 90-luvulla jo suomenkielinen sivistyneistö. Moni heistä oli varhaisfeministien aviomiehiä, ja he tukivat yksittäisesti naisten kunnallista vaalikelpoisuutta ja yksityisiä ja taloudellisia vapausoikeuksia koskevia esityksiä.⁹³

Sisäistä hierarkiaa naisyhdistys oli kavahtanut. Ulkoisia herruussuhteita se ei onnistunut täysin välttämään; vaikutuskanavat olivat toki kahdensuuntaiset. Korporatisoitumisen vaarasta feministit olivat ainakin jossain määrin tietoisia. Saamistaan raha-avustuksista piittaamatta he torjuivat valtuusmiesten pyynnön ryhtyä rouvasväen tapaan köyhäinhoidon tarkastajiksi. Lisäksi selvää oli, että äänioikeutta vaativat kaikki — nekin, jotka ansioityöstä käydyssä keskustelussa epäilivät vahvasti naisten kykyä tieteelliseen työhön.⁹⁴

Yhteenvetäen: sukupuoli-ideologisesti naisyhdistys oli osin ambivalentti. Mukana oli erillisten sfäärien säilyttämiseen tähtäävää, mutta niiden välistä hierarkiaa purkavaa yhdenvertaisuusstrategiaa,

⁸⁵ Sinisalo 1932, 149.

⁹¹ TNY:n ptk. 23. 1. 1893; toimintakertomukset 1892—1902. Aviolyhyteyksistä Tampereen seurakuntien rippikirjat 1890—1902; Haapamäki 1986, liitteet 1, 2.

⁹² Sinisalo 1932, 22—23, 113; Rasila 1984, 578—582.

⁹³ Äänioikeus.. 1896; Saarinen 1990; Voionmaa 1932, 362—368.

⁹⁴ TNY:n ptk. 5. 12. 1894, 18. 5. 1900. Tietoja TNY:n tileistä ei ole säilynyt, joten TRY:n tapaista arviota siitä ei voi tehdä.

⁸⁵ TNY:n ptk. 5. 12. 1894.

⁸⁶ Tätä on korostanut mm. Rendall 1987.

⁸⁷ TNY:n ptk. 7. 12. 1891, 23. 1. 1893; Äänioikeus.. 1896; Saarinen 1990.

⁸⁸ Sinisalo 1932, 26—27.

⁸⁹ Ks. alaviitta 25.

jopa häivähdys avustamisstrategiaa. Samalla naisyhdistys oli ilman muuta myös 'naisten oikeus'-järjestö. Se kiisti ensimmäisenä ohjelmallisesti naisten riippuvuuden miehistä, yhtä hyvin perheessä kuin valtiossakin: sitä varhaisfeministit halusivat myös itse rakentaa, vailla edusmiehiä. He yhdistelivätkin naisten ulossulkemisen ja vähättelyn vastastrategioita tavalla, josta tuloksena oli myös miesten maailmaan kriittisesti suhtautuvaa vapautumisstrategiaa. Näin asetettiin kyseenalaiseksi aikakauden ilmeistä tendenssiä liberalistis-patriarkaaliseen — fraternaaliseen — kaksinaisrationaalitettiin⁹⁵ ja sitä jäsentäviin bipolaarisiin sukupuolikuviin. Äänioikeustavoitteen yhdistys silti muotoili suurlakkoon saakka kaksinaisstrategisesti, sillä äänioikeutta vaadittiin naisille samoilla ehdoilla kuin miehillekin.

Epilogi

Kontrollin dialektiikka ja Tampereen näkökulmasta myös sattuma, Venäjän ja Japanin suurvaltasota puuttuivat tapahtumien kulkuun. Ylhäältä ohjatun evoluution karkaaminen alhaalta nousevaksi revolutioksi toi valtioareenoille kansanvaimot. Heidän kansalaisuutensa oli kehkeytnyt toisaalla ja toisissa ja kapinallisemmissa muodoissa, työväen- ja raittiusliikkeissä; vain osa siitä oli näkynyt patruressan, rouvasväen ja varhaisfeministien kautta.

Vuoden 1905 suurlakko, kansallisen rintaman ja työväenliikkeen voimannäytös, tempaisi kaikki mukaansa. Lakko yhdisti hetkeksi myös Tampereen naiset. Rouvasväenyhdistys, jossa oli toiminut jo Finlaysonin nuorempi patruressakin, ei ollut vapautta suoraan tavoittamassa, mutta se tarjoutui hoitamaan lakon hurmoksessa harhautuneita työläislapsia. Säätyläisfeministit löysivät tien radikalisoituneen työväenyhdistyksen naisosastoon. Nyt vaati naisyhdistyksenkin, vastoin emoyhdistyksensä ja vanhasuomalaisen puolueen 'askelstrategiaa', yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta.⁹⁶

Torstaina, marraskuun 2. päivänä tervehti suurlakkokomitea — siinä oli mukana myös työläisnaisia — keskustorille kokoontuneita tamperelaisia enteellisin sanoin: »Suomalaiset! Kansalaiset! Veljet! Sisaret!» *Luvattuun maahan*⁹⁷ oli naisillakin enää muutaman päivän matka.

⁹⁵ Pateman 1988b.

⁹⁶ TRY:n jäsenluettelo 1897, Anteckningar 1866—1898; TNY:n toimintakertomus 1905.

⁹⁷ Uskonnollis-utooppista ilmaisua käytti Suomen Naisyhdistyksen puheenjohtaja Aleksandra Gripenberg 1. 10. 1906, jolloin uusi valtiopäiväjärjestys astui voimaan. (Puoli vuosisataa. 1934, 29—30)

LÄHTEET

Arkistolähteet

Tampereen kaupunginarkisto

Tampereen Työväenyhdistys (TTY). Johtokunnan ja kuukausikokousten pöytäkirjat 1886—1896.

Tampereen Ulkotyöväenyhdistys (TUTY). Johtokunnan ja yleiskokousten pöytäkirjat 1893—1896.

Äänestysluettelo kunnallisvaaleissa Tampereella 1896 (Voionmaan kokoelma)

Tampereen kaupungin veroluettelo 1895.

Tampereen köyhäinhuoltohallituksen pöytäkirjat 1882—1902.

Tampereen seurakuntien arkisto

Tampereen seurakuntien rippikirjat 1890—1902

Naisten Tampere-sateenvarjoprojektin arkisto, Historiatieteen laitos, Tampereen yliopisto

Tampereen Rouvasväenyhdistys: Anteckningar rörande Fruntimmersföreningen Tammerfors, 1866—1898.

Årsberättelser 1876—1900.

Silmäys Tampereen Rouvasväenyhdistyksen toimintaan v:nä 1866—1914. A.B. Tammerfors Nyheterin kirjapaino, Tampere 1916.

Tampereen Naisyhdistys:

Kokouspöytäkirjat 1890—1905

Sanomalehdet

Aamulehti 1882—1902

Kirjallisuus

von Alftan, Märtha: Seitsemän vuosikymmentä Naisasialiitto Unionin historiaa. Unioni Naisasialiitto Suomessa ry. 1966.

Bagguley, Paul & Mark-Lawson, Jane & Shapiro, Dan & Urry, John & Walby, Sylvia & Warde, Alan: Restructuring: Place, Class and Gender. Sage 1990.

Christiansen-Ruffman, Linda: Women's Political Culture and Feminist Political Culture. Paper presented in research committee 32, 10th World Congress of Sociology, Mexico City, August 1982.

Haapala, Pertti: Tehtaan valossa. Historiallisia tutkimuksia 133, Suomen historiallinen seura. Vastapaino 1986.

Haapamäki, Hilikka: Tampereen Suomalaisen klubin jäsenten sosiaalinen tausta vuosina 1891—1905. Suomen historian pro gradu-tutkielma, Tampereen yliopisto 1986.

Halsaa, Beatrice: Har kvinnorna gemensamma intressen? Kvinnovetenskaplig tidskrift 4/1987.

Hernes, Helga Maria: Welfare State and Woman Power. Norwegian University Press 1987.

Haug, W.F.: Ideologiset mahdit ja vastarinta. Tutkijaliitto 1983.

Hirsjärvi, Kyllikki: Ylhäistä elämää Tampereella. Tampere. Tutkimuksia ja kuvauksia IV. Tampereen historiallisen seuran julkaisuja VIII. Hämeen kirjapaino 1950.

Hollis, Patricia: Ladies Elect. Women in English Local Government 1865—1914. Clarendon Press 1987.

Jaakkola, Jouko: Työväestö ja sosiaalinen poikkeavuus. Suomen historian lisensiaattitutkimus, Tampereen yliopisto 1982.

Jallinoja, Riitta. Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. WSOY 1983.

Jonasdottir, Anna: Naisten intressissä: kahleeton muoto ja avoin sisältö. Saarinen, Aino & Salmelin-Hänninen, Eva & Keränen, Marja (toim.): Naiset ja valta. Tutkijaliitto 1987.

Jutikkala, Eino: Säätyvaltiopäivien valitsijakunta, vaalit ja koostumus. Suomen kansanedustuslaitoksen historia IV.

Eduskunnan historiakomitea. Valtion painatuskeskus 1972.

Järventie, Martti: Uskon ja rakkauden työtä. Tampereen kaupun-

- kilähetyksen 75-vuotishistoria. Tampereen kaupunkilähetyksen 1959.
- Kanerva, Unto: Pumpulilaisia ja pruuukilaisia. Tammi 1946.
- Kanerva, Unto: Liinatehtaalaisia ja »tehtaanmaistereita». Tampere-Seura. Tampereen Keskuspaino 1972.
- Lerner, Gerda: The Political Activities of Antislavery Women. Teoksessa The Majority Finds Its Past. Oxford University Press 1979.
- Levas, Naemi: Augusta Lundahl-Wallenius. Tampere. Tutkimuksia ja kuvauksia V. Tampereen historiallisen seuran julkaisuja IX. Hämeen kirjapaino 1957.
- Lindfors, Gustav V.: Finlayson-fabrikerna i Tammerfors. I. 1820—1907. F. Tilgman 1938.
- Manninen, Juha: Rakkaus sivistystapahtumana. Teoksessa Dialektiikan ydin. Pohjoinen 1987.
- Ohtonen, Virva: Elisabeth Stenius-Aarneckallio, kuopiolainen naisasianainen. Snellman-instituutin B-sarja, Kuopio 1987.
- Pateman, Carole: The Sexual Contract. Polity Press 1988. (1988a)
- Pateman Carole: The Patriarchal Welfare State. Teoksessa Philips, Anne (ed.): Democracy and the Welfare State. Princeton University Press 1988. (1988b)
- Puoli vuosisataa naisasiatyötä. Suomen Naisyhdistyksen 50-vuotisjuhlaulkaisu 1884—1934. Otava 1934.
- Ramsay, Aleksandra: Huvudstadens hjärta. Licentiatavhandling i Finlands och Skandinavien historia, Helsingfors universitet 1989.
- Rasila, Viljo: Tampereen historia II. 1840-luvulta vuoteen 1905. Tampereen kaupunki 1984.
- Rasila, Viljo: Finlaysonin tehtaan vanha »palatsi». Tampere. Tutkimuksia ja kuvauksia IX. Tampereen historiallisen seuran julkaisuja XIV, 1988.
- Rendall, Jane (ed.): Equal or Different. Basil Blackwell 1987. (Introduction)
- Saarinen, Aino: Naisliikkeen ensi askeleet Suomessa — naiset 'hyvinvointivaltion' pioneereina. Teoksessa Vapautta naisille! Tutkijaliitto 1985.
- Saarinen, Aino: Naistutkimus — frakkiin vai hameeseen? Poliitikka 4/1986.
- Saarinen, Aino: Aamuruskoa ja äänioikeutta. Teoksessa Laine, Leena & Markkola, Pirjo (toim.): Tuntematon työlläinen. Vastapaino 1989.
- Saarinen, Aino: Veljeystenssi ja kamppailut äänioikeudesta Tampereella vuoteen 1902. Käsikirjoitus 1990.
- Sauramo, A.V.: Tampereen vapaaehtoinen palokunta 1873—1923. Tampereen kirjapaino-osakeyhtiö 1923.
- Scott, Joan W.: Deconstructing Equality-versus-Difference — Or, the Uses of Poststructuralist Theory for Feminism. Feminist Studies 1/1988.
- Siisiäinen, Martti: Intressit, yhdistyslaitos ja poliittisen järjestelmän vakaisuus. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 57. Jyväskylän yliopisto 1986.
- Siltanen, Janet & Stanworth, Janet (eds.): Women and the Public Sphere. Hutchinson 1984. (Introduction)
- Sinisalo, Uuno: Tampereen Suomalainen klubi 1891—1931. Tampereen Kirjapaino-osakeyhtiö 1932.
- Stenius, Henrik: Frivilligt, jämlikt, samfällt. Skrifter utgivna av svenska litteratursällskapet i Finland, nr 545, 1987.
- Sulkunen, Irma: Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. Teoksessa Alapuro, Risto ym. (toim.): Kansa liikkeessä. Kirjayhtymä 1987.
- Thiele, Beverly: Vanishing Acts in Social and Political Thought: Tricks of the Trade. Teoksessa Pateman, Carole & Gross, Elisabeth (eds.): Feminist Challenges. Northeastern University Press 1986.
- Tuulasvirta-Kaleva, Tiina: Prostituoitujen valvonta- ja rankaus-säännökset 1875—1909. Suomen historian pro gradu-tutkielma, Tampereen yliopisto 1988.
- Walkowitz, Judith: Prostitution and Victorian Society. Cambridge University Press 1980.
- Voionmaa, Väinö: Tampereen historia itämaisestä sodasta suurlakon aikoihin. Tampereen työväen kirjapaino 1932.

Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti 1991 28. vuosikerta

Tulossa: alkoholi ja terveys, epidemiologia, terveyden filosofia, naisten terveys, terveydenhuoltotutkimus...

Ilmestyy kuusi kertaa vuodessa. Tilaa nyt vuodeksi 1991: yksilötilaukset 170 mk, yhteisöt 200 mk, Sosiaalilääketieteen yhdistyksen jäsenmaksu 150 mk (opiskelijat 75 mk) sisältää lehden vuosikerran.

Jäsenanomukset ja tilaukset: Juha Pekkanen, Kansanterveyslaitos, Elimäenk. 25 A, 00510 Helsinki, puh. (90) 7732 167.